O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT
O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

MANZAR ABDULXAYR

ESKI O'ZBEK YOZUVI VA MATNSHUNOSLIK

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

MANZAR ABDULXAYR

ESKI O‘ZBEK YOZUVI VA MATNSHUNOSLIK

O‘QUV QO‘LLANMA

TOSHKENT – 2024

UO‘K: 811.512.133:003(09)(075.8)
KBK: 81.2O’zb ya73
A-15

Abdulxayr, Manzar
“Eski o‘zbek yozuvi va matnshunoslik” [Matn]: o‘quv qo‘llanma / M.Abdulxayr. – Toshkent: “Yashil yaproq nashriyoti”, 2024. – 120 b.

“Eski o‘zbek yozuvi va matnshunoslik” fani bo‘yicha tayyorlangan ushbu o‘quv qo‘llanma oliy ta’lim muassasalari bakalavriyat bo‘limining milliy guruhlari uchun mo‘ljallangan. Mazkur o‘quv qo‘llanmada qisqacha nazariy ma’lumotlar bilan birga seminar mashg‘ulotlar bo‘yicha talabalarning yozma va og‘zaki nutqini rivojlantirish uchun amaliy mashqlar, tahlil va tahrir ishlari bo‘yicha matnlar, test topshiriqlari, mavzular bo‘yicha mustahkamlovchi savollar, dars jarayonida foydalanilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan namunalar ham berilgan.

O‘quv qo‘llanma filolog talabalar va matnshunoslik va adabiy manbashunoslik yo‘nalishlarida ilmiy ish olib borayotgan tadqiqotchi-izlanuvchilar va bakalavr talabalarga mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:
Shuhrat Sirojiddinov,
filologiya fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:
Rashid Zohidov,
filologiya fanlari doktori
Abdulla O‘razboyev,
filologiya fanlari doktori.

Mazkor o‘quv qo‘llanma O‘zbekiston Respulikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 04-martdagi 55-sonli buyrug‘iga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-9043-1-8

© Manzar Abdulxayr, 2024
© “Yashil yaproq nashriyoti”, 2024

KIRISH

Filolog-bakalavriat talabalarni yozuv va matn tarixi haqidagi fanning asoslari bilan tanishtirish, ularning xat hamda xattotlikka doir bilimini yanada kengaytirish va chuqurlashtirish, ularga mumtoz yozuvimiz haqida tushuncha berish “Eski o‘zbek yozuvi va matnshunoslik” fanining asosiy maqsad va vazifasi hisoblanadi. Ayni ma’noda u matnshunoslik ham adabiyot, ham til – til sathi, uning ijtimoiy tabiati, vazifasi, ichki tuzilishi, tasnifi, muayyan yozuv tarixining amal qilish (faoliyat) qonunlari, tarixiy taraqqiyoti haqidagi fandir. Maqsad va vazifalariga ko‘ra, matnshunoslikning bir necha yo‘nalishlari (sohalari) bor: Eski o‘zbek yozuvi va matnshunoslik – matn tarixi, qo‘lyozmani umuman yozuv tarixiga xos hodisa sifatida o‘rganuvchi, asosiy vazifasi matn tarixiga xos eng umumiy belgi xususiyatlarni aniqlash va yoritish bo‘lgan soha, xususiy matnshunoslik – ayrim bir ichki belgi xususiyatlarini o‘rganuvchi soha; amaliy matnshunoslik – yozuvdan foydalanish bilan aloqador amaliy masalalarni (imlo, tabdil, transkripsiya, transliteratsiya va b.) hal qilish usullarini ishlab chiquvchi yo‘nalish; matnshunoslik nazariyasi, mumtoz matn tili, qiyosiy-tarixiy matnshunoslik va boshqalar.

Ushbu o'quv qo'llanmada "Eski o'zbek yozuvi va matnshunoslik" fani bo'yicha tasdiqlangan dasturning barcha masalalarini yoritishga harakat qilindi. Unda o'zbek matnshunosligi shakllanishidagi asosiy ilmiy-nazariy omillarni quyidagicha tasnif etib o'rgatish asosiy maqsad qilib qo'yildi:

1) eski o'zbek yozuvi yodgorliklari kabi boy yozma merosimiz matnlarini matnshunoslik nuqtai nazaridan o'rganish tajribalari;

2) matn tarixini o'rganish va kitobat qilish tarixini matnshunoslik aspektida tekshirish natijalari;

3) xattotlik ilmi bilan bog'liq dastlabki manbalar tadqiqi;

4) qadimgi turkiy manbalarda matn-shunoslik masalalariga alohida e'tibor qaratilishi ("Devonu lug'otit turk", "Qutadg'u bilig", "Hibat ul-haqoyiq");

5) temuriylar davrida Boysunqur Mirzo matnshunoslik maktabining shakllanishi va turli yo'nalishda faollashuvi;

6) matnga munosabat va kotib maqomini belgilashda Alisher Navoiyning funksional-fundamental qarashlari;

7) yozuvimiz tarixining eng muhim manbalarini o'rganish. Ayni ma'noda, matnshunoslik jarayonlari davr taqozosi bilan har xil shakllarda o'z ifodasini topa bordi. Matnshunoslikning tarixiy-an'anaviy shakllanishi keyingi davr o'zbek matnshunosligining rivojiga muhim tayanch bo'ldi.

"Eski o'zbek yozuvi va matnshunoslik" va "Matnshunoslik nazariyasi" kurslarining bir-biriga aloqadorligini hisobga olib, yozuv va matn tarixidagi har bir hodisa, tushuncha va atamalarni izchil, sistemali izohlashga alohida ahamiyat berildi.

Matnshunoslikning muhim masalalariga bag'ishlangan mazkur o'quv qo'llanma oliy ta'lim tizimi talabalariga mo'ljallangan bo'lib, Respublika oliy o'quv yurtlarida "Eski o'zbek yozuvi va matnshunoslik", "Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik asoslari", "Matnshunoslik nazariyasi" fanlarini o'qitishda, shuningdek, noshirlik sohasi mas'ullari, muharrirlar va yosh matnshunoslar uchun qo'llanma sifatida ham xizmat qilishi mumkin.

Ushbu o'quv qo'llanmani tayyorlashda o'zbek, rus va boshqa chet tillaridagi matnshunoslikka oid manbalardan foydalanildi. Tuzuvchi-muallif ushbu o'quv qo'llanmani tayyorlash jarayonida o'zlarining qimmatli maslahatlarini ayamagan barcha ustozlarga o'z minnatdorchiliklarini bildiradilar.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

Manzar Abdulxayr

ESKI O‘ZBEK YOZUVI VA MATNSHUNOSLIK

O‘quv qo‘llanma

“Yashil yaproq nashriyoti” MChJ
TOSHKENT – 2024

Muharrir: A.Atayev
Musahhih: A.Oripov
Dizayner: S.Voxidov

Bosishga ruxsat etildi 06.04.2024-y.
Qog‘oz bichimi: 60x84 1/16.
“Times New Roman” garniturasi. Ofset bosma.
Nash. b. t. 7. Hajmi b.t.7,5.
Adadi: 300.

“ADAST POLIGRAF” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent, Yangihayot tumani, Chortoq MFY,
Chortoq ko‘chasi, 91-uy. Tel.: (77) 016-66-61

O‘QUV ADABIYOTINING NASHR RUXSATNOMASI

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 20 24 yil “ 04 ” Mart dagi “55 ”-sonli buyrug‘iga asosan

M.X.ABDULXAYROV

(muallifning familiyasi, ismi-sharifi)

60111400 - Ta’lim yo‘nalishi: O‘zbek tili va adabiyoti

(ta’lim yo‘nalishi (mutaxassisligi))

ning talabalari (o‘quvchilari) uchun tavsiya etilgan

Eski o'zbek yozuvi va matnshunoslik

(o‘quv adabiyotining nomi va turi: darslik, o‘quv qo‘llanma)

ga O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan litsenziya berilgan nashriyotlarda nashr etishga ruxsat berildi.

Vazirning birinchi o‘rinbosari

K.Karimov

№ 840257